

där det svenska smörgåsbordet presenterades under succéartade former med namnet "smorgasbord". Sedan 1940-talet har det återkommande publicerats flera mindre böcker på både svenska och engelska om svensk mat (det är noterbart att i Londons boklädor kan man än idag finna nytryck av svenska kokböcker från 1940-talet!). Genren lever vidare genom IKEA, som tagit fram en svensk kokbok (*IKEA's Real Swedish Food Book* 2000) för sina utomnordiska varuhus, men också i flera böcker där det Svenska kocklandslagets kockar berättar om sin kärlek till det svenska köket (t.ex. *Vårt svenska matarv* 2002). Måltidskulturen i text och bild är ett sätt att berätta historien om oss själva, och oftast också inför oss själva. Men vilka smaker och maträtter är det då som sammankopplats med Sverige sedan New York-utställningen för snart 70 år sedan? Ja, som bokens författare träffsäkert noterar: "Det vilar en köttbullarnas förbannelse över bilden av svensk mat utomlands. Inte för att det är fel på köttbullar, utan därför att de idag i så liten utsträckning representerar vad som är svensk mat" (s. 11). Tradition bygger på upprepning, men i *En smak av Sverige* vill författarna modernisera Sverige-bilden med vår samtids minimalistiska maträtter, ofta inspirerade av det asiatiska köket och inte minst små sushiskapelser, men med gravlax, oxbringa och pocherade vaktelägg.

Det tredje villkoret: Boken tillför ett nytt perspektiv i synen på vad mat är som kulturuttryck, även om boken förstås inte är någon vetenskaplig utredning av frågan. Författarna diskuterar perspektivfullt hur människor möts över måltiden och hur man skapar känslolägen som kan användas för att föra fram budskap. Förhållnings-sättet till måltiden som ett planerat möte för politiska och affärsmässiga kontakter, dvs. som "klangbotten också för annan verksamhet med svensk anknytning" (s. 11) övertygar. Även om bokens utformning är lätt-tillgänglig med en förförande yta så berör den genom-tänkt en viktig fråga som omnämns ganska slumpartat i samhällsdebatten men också inom forskningen: Vilken funktion har politiska måltider i vår kultur och hur är det politiska utbytet organiserat vid måltiden? Och vad innebär begreppet måltidskultur när man använder den på ett planlagt sätt, och när den inte längre är resultatet av jordbrukets överskott och regionala klimatomständigheter? *En smak av Sverige* reser dessa frågor för en vidare diskussion.

En smak av Sverige är ett välskrivet exempel på hur kultur visas upp i det globala samfundet på ett genom-tänkt sätt och där stereotypa kulturella uttryck är en

given del av den internationella dialogen. De kulturella stereotypierna är ett sätt att skapa uppmärksamhet och förstärka budskap, såväl kommersiella som politiska. En intressant styrka i boken är att författarna så noggrant reflekterar över att en måltid inte bara handlar om att äta utan om att stimulera människor till att ta kontakt med varandra, och att människor i vår samtid möter varandra med kulturuttryck som förevändning. *En smak av Sverige* är också något så ovanligt som en etnografisk beskrivning av hur måltiden fungerar i den samtida diplomatiska kontexten, och inte minst vad som händer när svenska måltidsseder möter amerikanska dito.

Men, en fråga om utelämnande dröjer sig ändå kvar: Vad är det för mat som vi låter representera vårt land, och vilken mat medges inte denna favör? För att sticka ut och vara intressant krävs det mat som ger status i det internationella samfundets ögon. Mat som inte ger status väljs bort. Summerat är svensk mat i *En smak av Sverige* de råvaror som är årstidsbundna, maträttens estetiska uttryck, nytolkningar av husmanskosten och blandningen av kryddpeppar, socker och ättika. Men vad gör vi då med den mat här hemma som inte håller måttet för att bli representativ för Sverige, eller de människor som lagar och äter den mat som vi indirekt säger "inte håller måttet"? I måltidskulturkonstruktionen på 2000-talet finns alltså ett "vi" och rätt så mycket "de andra".

Epilog: År 2005 arrangeras det åter en världsutställning, denna gång i Nagoya i Japan. De nordiska länderna har av ekonomiska skäl gått samman om en gemensam utställningspaviljong. I paviljongens restaurang serveras mat som ska uttrycka den nordiska matkulturen av idag. Utrikesdepartementet har beslutat att Sveriges bidrag är ... köttbullar!

Richard Tellström, Grythyttan

Jordbrukets barn. Barns och ungdomars fostran i agrara miljöer. Mats Sjöberg (red.). Skrifter om skogs- och lantbrukshistoria 18. Nordiska museets förlag, Stockholm 2004. 235 s. ill. ISBN 91-7108-496-7.

Begreppet barnarbete dyker upp i svenska språket först 1895, enligt Svenska Akademiens ordboksredaktion. Under 1800-talets slut pågår en intensiv debatt, bl.a. utreddes på 1870-talet barns arbetsförhållande av en kommitté, vars arbete 1881 ledde till en förordning om begränsning av barns arbete. Och år 1900 infördes en "minderårighetslag" som ytterligare sökte begränsa detta. Åtgärderna gällde barns arbete inom industrin

medan jordbrukets barnarbete undantogs från de arbetstidsbegränsande besluten.

Boken *Jordbrukets barn. Barns och ungdoms arbete och fostran i agrara miljöer*, är delvis en rapport från en konferens med samma namn, som 2001 arrangerades av Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien, Nordiska museet och Sveriges Lantbruksuniversitet. Redaktören har utökat konferensens papers med ytterligare artiklar. Bokens syfte är att belysa en rad frågor kring det agrara barnarbetet under 1800- och 1900-talen: med vad arbetade barn, i vilken omfattning, varför, hur förändrades barnarbetet över tid? Men även att ställa det historiska barnarbetet i relation till utvecklingsländernas barnarbeten idag.

Mats Sjöberg tecknar i "En källa till välgång och framgång. Barn och jordbruksarbete i tid och rum", en övergripande bild av det agrara barnarbetets innehåll och förändring i Europa från medeltiden till 1950-talet, med utgångspunkt i den forskning och de källor som står till förfogande. Införandet av den obligatoriska skolan väckte frågor om barnarbetet eftersom många elever uteblev från undervisningen för att arbeta hemma på gårdarna. Barnen räknades helt enkelt in som arbetskraft även i offentliga kalkyler och läroböcker och deras bidrag till familjeekonomin kunde ha stor betydelse. Ännu under min egen skolgång på 1940-talet uppkom konflikter mellan lärare och några få elevers föräldrar som helt enkelt höll barnen hemma när deras arbetsinsats i lantbruket ansågs behövas.

Britt Liljewall diskuterar i "Minnen av barnarbete runt sekelskiftet 1800" begreppet barnarbete. Det nya vid 1800-talets slut var diskussionen om detta och förändring av attityder. En mer avgränsad barndom höll på att växa fram (s. 61). En del forskare menar att det traditionella agrara barnarbetet gjorde det acceptabelt att också använda barn inom industrin medan andra betraktar agrart och industriellt barnarbete som väsensskilda. Engelsmannen Alec Fyfe skiljer mellan *child work* och *child labour*, det första begreppet kan ses som positivt, som en *rit de passage*, medan det senare handlar om exploatering. Mats Sjöberg skiljer i sin forskning mellan *socialiserande*, med barnets fostran som mål, och *instrumentellt* barnarbete med dess materiella resultat som målet. Dessa båda motsvarar i stora drag Fyfes begrepp. Irene Flygare talar i sina studier av 1900-talets familjejordbruk om *symboliskt* barnarbete, som en investering för ett framtida övertagande, ett förstärkande av det socialiserande barnarbetet.

Liljewall analyserar också utifrån agrara manliga

självbiografiska barndomsminnen från 1800-talet barndomens huvudperioder och barnarbetets struktur och innehåll, dels hos bondebarn, dels hos torparbarn. De första minnena hos bondebarnen domineras av lek och frihet men redan i sexårsåldern sker övergången till nästa fas med ökande krav på arbete, men inom kvinnofären: att uträtta småärenden, nysta garn, karda ull. Genom detta frigjorde pojkarna kvinnokraft för andra uppgifter. Den tredje perioden började i 10–11-årsåldern. Nu överflyttades pojkarna till manssfären, till att "arbeta" ifrån att tidigare ha "sysslat", och hamnar i en manligt dominerad hierarki med successivt ökat ansvar och intensitet. Barndomen slutar i samband med konfirmationen och pojken förväntas då kunna ersätta en vuxen man. I denna senare fas ingick även träning för en kommande husbonderoll.

Medan sexårsgränsen är närmast osynlig framträder desto tydligare tioårsgränsen hos torparbarnen. Här saknas den manliga hemsfären och faser betyder ofta ett uppbrott från hem och föräldrar för att "tjäna" hos bönderna, att valla kreatur eller utföra annat enklare arbete eller att bli lärlingar hos hantverkare. Tiggeriet var en inte oviktig del i försörjningsmöjligheterna. Torparbarnens barnarbete framstår som huvudsakligen instrumentellt.

Astri Andersen behandlar i "Grenser for arbeidet. Barn i norsk jordbruk ca 1900–1950" framförallt barnarbete i Vestlandet med utgångspunkt hos de fosterbarn som placerades ut i jordbrukarhem av Bergens vergeråd. I centrum står vad som kunde vara "acceptabelt" respektive "oacceptabelt" barnarbete och att barnen inte bara skulle vara "arbetande" utan i första hand skolbarn och att det var skolan som definierade det framväxande barndomsidealet. Källmaterialet utgörs till en del av korrespondens mellan föräldrar och vergerådet och de personer som hade att bevaka barnens intressen. Andersen ger också en översikt över den forskning som gjorts i Norge kring barnarbetet.

För motsvarande förhållanden i Finland redogör Saara Tuomaala i "Inte tid för skolan. Den finländska agrarbarndomens janusansikte under 1920- och 30-talet". Den finländska folkskolans framväxt skedde senare än i övriga nordiska länder. 1921 fastslås allmän skolplikt i Finland och först under 20- och 30-talen befäste folkskolan där sin roll som en del av barnens levnadslopp, även om ett nät av folkskolor skapats alltsedan 1860-talet men med frivillig skolgång. En mängd övergångsformer förekommer ända fram till 1900-talets mitt. Tuomaala behandlar två fosterbarns förhållanden, båda placerade

i landsbygdsfamiljer där barnens arbete var ett naturligt inslag, men där skolan alltmer kräver närvaro. Konflikten, eller ibland närmast ett samarbete, mellan hem och skola tycks visa på en större tolerans gentemot barnarbetet och dess inverkan på skolarbetet än t.ex. i Sverige.

Jordbrukarnas ungdomsförbund bildades 1918. I "Med kunskap och redskap ska jorden odlas. Livet i Unga odlare 1930–1960" skildrar Kent Waltersson den verksamhet som JUF:s ungdomsklubb "Unga odlare" svarade för. Huvudidén var att få barn och ungdomar att lära sig odla och sköta djur, men även lära sig bokföring och att ta del av de senaste rönen inom jordbruks- och kreatursforskning. Målet var att förbereda nya generationer med förståelse och kunskap om modernt jordbruk och därmed stärka jordbruksnäringen. Konsulenter hjälpte till att sprida kunskaperna, gav råd och uppmuntran till de unga deltagarna, arrangerade tävlingar, kurser, studiecirkel och lägerverksamhet. En viss konflikt kunde uppstå genom att ungdomarna blev kunnigare än föräldrarna. Erfarenheten räckte inte längre – de nya forskningsrönen skulle omsättas i jordbrukets praktik. Detta var viktiga frågor i samband med jordbrukets professionalisering. I föreningsverksamheten ingick också medborgerlig fostran: att lära sig tala inför publik, debattera, skriva protokoll m.m.

I "Tre generationer 1900-talsbarn" skildrar Irene Flygare hur barns insatser har förändrats under 1900-talet genom att följa tre generationers syn på barnarbetet, en i början, en i mitten och en i slutet av seklet. Från en direkt och fysisk insats under decennierna fram till mitten av seklet till ett mera symboliskt deltagande under 60-talet och senare. Barnen, speciellt pojkarna, är fortfarande med men utan att egentligen utföra något fysiskt arbete. Men genom att delta visar de sitt intresse för att så småningom föra jordbruket vidare inom släkten.

I dagens Sri Lanka är barnarbete officiellt förbjudet. Trots detta hade 1999 ungefär vart fjärde barn i åldrarna 5–17 år någon form av arbete och uteblev därmed från den obligatoriska skolan. Om detta berättar Aida Aragao-Lagergren i sitt bidrag "Jordbruketsbarnen i dagens Sri Lanka".

Barnarbetet kan gälla både inom den egna familjen eller som anställd i olika verksamheter. Precis som i det tidiga 1900-talets Sverige börjar man med småsyslor, flickorna med att passa småsyskon, springa ärenden, sopa, diska, tvätta etc., medan pojkarna hämtar vatten, hugger och hämtar ved, arbetar i risfälten, röjer skog för trädgårdsodling etc. Många flickor får ta stort ansvar för trädgårdsodling etc. Många flickor får ta stort ansvar för hemmens skötsel, då mödrarna tar anställning som

hembiträden eller lantarbetare långt borta från hemmen. Barnarbetet i Sri Lanka följer ett ganska tydligt genusmönster. Konflikten arbete kontra barnens skolgång tycks inte vara särskilt stor. Barnen bidrar ju väsentligt till hushållens försörjning i en bräcklig ekonomi.

Ann-Sofi Forsmark analyserar i "Bilder av barns jordbruksarbete" både målningar, foton och annonsbilder av barn i arbete och hur bilden av barn speglar tids- och samhällsandan under den tid de tillkommit.

Jordbrukets barn är en av de sista utgåvorna i den ambitiösa serien Skrifter om skogs- och lantbrukshistoria som tillkommit genom samarbete mellan Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien, Sveriges Lantbruksuniversitet och Nordiska museet. Det är en imponerande serie som ger väsentliga bidrag till kunskapen om agrarsamhället i Sverige och med utblickar även mot andra länder.

Hans Medelius, Stockholm

Annica Carlsson Bergdahl: *Hundra procent tjejer. Intervjuer med och om tonårstjejer*. Varbergs Museum Årsbok 2004/ Carlssons, Stockholm 2004. 175 s., ill. ISBN 91-7203-644-3.

"Pressen på unga flickor är nästan ofattbart stor idag. Tonårstjejen tillhör en grupp i samhället som har små möjligheter att göra sin röst hörd." Orden står att läsa i förordet till Länsmuseum i Varbergs årsbok för 2004, *Hundra procent tjejer. Intervjuer med och om tonårstjejer*, och skulle kunna sägas ha tjänat som utgångspunkt när museet startade projektet – "100% Tjejer" – som årsboken utgör kulmen på.

Hundra procent tjejer bygger huvudsakligen på de närmare 80 intervjuer med tonårstjejer i åldrarna 13–19 år som Annica Carlsson Bergdahl, journalist och författare, utfört. Det är också hon som författat boken, ett arbete som till viss del består i att välja ut citat. Boken består nämligen till övervägande del av uppräddade citat ordnade i teman. Dessa sjok varvas med kortare berättelser och utvecklingar som fördjupar de olika temana.

Det är svårt att inte bli fast i läsningen. Berättelser om oro, grubblerier och bekymmer samsas ömsom med berättelser om tristess och slentrian, ömsom med berättelser om lycka, tillförsikt och glädje. Man brukar säga att ett problem idag är att det talas mycket om tonårstjejer, men ganska lite till och med dem och man får heller höra ganska lite från dem. Det som gör *Hundra*